

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

FARG'ONA DAVLAT UNIVERSITETI

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR**

1995-yildan nashr etiladi
Yilda 6 marta chiqadi

2-2024

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

B.A.Usmonov	
Temuriylar davri Xorazm shaharlarining mudofaa imkoniyatlari.....	338
Sh.M.Ro'ziqulov	
1960-1980 yillarda O'zbekiston hunar-texnika ta'lim tizimida o'zgarishlar	344
E.A.Botirov	
Turkistonda bojxona ishi faoliyatida kadrlar masalasi (1917-1924 yillar)	348
A.A.Aloxunov, Z.O.Raxmanov	
Arxeologik dala qidiruvlarini olib borishda zamonaviy texnika va texnologiya usullaridan foydalanishning samarali jihatlari	353
Sh.Y.Qudratov	
Buxoro amirligida tadbirkorlikning qorako'l teri yetishtirish va savdosi to'g'risidagi ayrim mulohazalar.....	357
U.K.Yuldashev	
Oliy ta'limga qabul jarayonlarida xorijiy tajribaning qo'llanilishi	362
M.B.Abduraimova	
Processes of gold mining in Bukhara at the end of the 19th and the beginning of the 20th century	369
M.A.Мубинов	
Изучение политической, социально-экономической жизни Бухарского эмирата англоязычными авторами	372
A.T.Ochilov	
Buxoro vohasining paleogeografiyasi.....	378
L.N Muxamadiyeva	
Turkistonda harbiy jurnalist kadrlar tayyorlash tarixidan (1919–1924 yillar).....	383

ADABIYOTSHUNOSLIK

G.Erhan, A.G.Sabirdinov, G.M.Oripova	
XX asr she'riyati va G'afur G'ulom	387
T.Matyoqubova	
Tuyg'u va kechinmaning poetik jilosi	393
K.U.Kubayev	
Tarixiy haqiqat va badiiy talqin	398
G.O.Ismailova	
“Qutadg'u bilig”dagi Allohning muqaddas ismlari va ularni tarjimada qayta yaratish masalalari	402
L.B.Ikromova	
Adabiy asarlarda maqollarning o'rni	406
N.U.Ochilova	
Badiiy matnda realialarni tarjima qilish xususida.....	411
X.Ч.Чамолова	
Таъсирпазирии Бобур аз адабиёти форсии тоҷикӣ.....	417
M.Z.Djalalidina	
Comprehending the mysteries of postmodern literature: the art of the word by muriel spark	421
X.B.Hasanova	
Xudoyberdi To'xtaboyevning “Sariq devni minib” asarida qo'llangan fentezi janrining tasnifi ...	425
G.O.Abdujalilova	
Bahodir Qobulning “Enashamol” qissasida milliylikning aks etishi	429

TILSHUNOSLIK

R.R.Sayfullaeva, N.I.G'aybullayeva	
Konseptual tahlil usuli va birliklari xususida.....	432
M.Y.Mamajonov	
Muloqot psixolingvistik hodisa sifatida.....	438
Sh.M.Iskandarova, M.X.Komilova	

UO'K: 821.512.133.091

BOBUR VA FORS-TOJIK ADABIYOTI**ТАЪСИРПАЗИРИИ БОБУР АЗ АДАБИЁТИ ФОРСИИ ТОЧИКӢ****БАБУР И ПЕРСИДСКО-ТАДЖИКСКАЯ ЛИТЕРАТУРА****BABUR AND PERSIAN-TAJIK LITERATURE****Чамолова Хиромон Чумъабоевна¹***¹Чамолова Хиромон Чумъабоевна – муаллими кафедраи забоншиносии
Донишгоҳи давлатии Фарғона***Аннотатсия**

Дар мақола майлу рағбати шоҳ ва шоир Заҳириддин Муҳаммад Бобур ба осори адабии гузашта, хусусан ба осори шоирони адабиёти форсу тоҷик мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст. Муаллиф дар асоси ашъори форсии “Бобурнома” кӯшидааст бо усули муқоиса таъсирпазирии Бобуро аз шеърҳои шоирони порсигу таҷассум намуда, робитаҳои адабии халқҳои тоҷику ўзбекро дар ин замина инъикос гардонад.

Annotatsiya

Maqolada Shoh va shoir Zahiriddin Muhammad Boburning adabiy asarlarga, ayniqsa, fors va tojik adabiyoti shoirlarining asarlariga bo'lgan ishtiyogi yoritilgan. Muallif “Boburnoma”ning fors she'riyatiga tayanib, Boburning forsigyu shoirlari she'riyati bilan qiyoslangan va tojik-o'zbek xalqlarining adabiy aloqalarini shu nuqtai nazardan aks ettirishga harakat qilgan.

Аннотация

В статье освещается страсть шаха и поэта Захириддина Мухаммада Бабура к литературным произведениям, особенно произведениям поэтов персидской и таджикской литературы. Автор опирался на персидскую поэзию “бобурнома”, сравнивал ее с поэзией поэтов-форсигу Бабура и пытался отразить в этом контексте литературные связи таджикско-узбекского народа.

Abstract

The article explores the passion of King and poet Zahiriddin Muhammad Babur for literary works of the past, especially for the works of poets of Persian and Tajik literature. The author, relying on the Persian poetry of “Boburnoma”, tried to embody the influence of Bobur from the poetry of the poets of Porzigou by way of comparison and reflect the literary ties of the Tajik-Uzbek peoples in this context.

Калид вожаҳо: Заҳириддин Муҳаммад Бобур, “Бобурнома”, робитаҳои адаби, Рудаки, Фирдавси, Саъди, Биноӣ.

Kalit so'zlar: Zahiriddin Muhammad Bobur, “Boburnoma”, adabiy aloqalar, Rudakiy, Firdavsiy, Saadi, Binoyi.

Ключевые слова: Захириддин Мухаммед Бобур, “Бобурнома”, литературные связи, Рудаки, Фирдавси, Саади, Бинои.

Key words: Zahiriddin Muhammad Bobur, “Boburnoma”, literary connections, Rudaki, Firdavsi, Saadi, Binoi.

САРСУХАН

Бобур яке аз намояндагони дурахшони адабиёти классикии ўзбек мебошад, ки бо эҷоди шоҳасарҳое чун “Бобурнома”, “Мубаййин”, “Мухтасар” дар ин адабиёт мақому манзалати хосеро соҳиб гардидааст. Осори ӯ то ба имрӯз арзиши илмию адабии хешро аз даст надодааст. Касе, ки асари “Бобурнома” ё худ “Вақоеъ”-ро мутолиа менамояд, ба осонӣ дарк мекунад, ки муаллиф дар ин асар улуми зиёдеро аз қабилҳои кишваршиносӣ ва табиатшиносӣ, таърих, риёзиёт, адабиёт мавриди истифода қарор додааст. Бинобарин, ин асар аз замоне, ки иншо ёфтааст, натавонанд диққати муаррихону чуғрофидонон, балки таваҷҷуҳи аҳли адабро ҳам то ба имрӯз а худ ҷалб карда меояд.

МЕТОДҲО ВА ТАҲЛИЛИ АДАБИЁТ

Заҳириддин Муҳаммади Бобур чун шоири зуллисонайн ба адабиёти тоҷик иртиботи қавӣ дошта, дар сари мизи эҷоди худ ашъори шуарои адабиёти форсу тоҷикро, аз ҷумла, ашъори Саъдӣ, Ҳофиз, Носири Хусрав, Фирдавсро сармашқи илҳоми худ доништааст. Биноан, дар “Бобурнома” байтҳои форсии тоҷикии зиёдеро чун далел барои тақвияти фикри хешмавриди истифода қарор додааст. Ин асар бо вучуди ба забони туркии асри XVI иншо гардиданаш, бо мазмуну мундариҷаи ашъори форсии тоҷикӣ хеле ҷаззоб гардида, ки ин нукта аз иртиботу шавқи беандозаи Бобур ба ин адабиёт гувоҳӣ дода, ба забони форсӣ иншо гардидани нахустабёти ин асар ҳам далеле ба эҳтироми шоир ба ин адабиёт мебошад. Ин нукта дар “Бобурнома” чунин ишорат ёфта: “Андин бурун ҳеч кишиға мойил булган эмас эдим, балки меҳру муҳаббат гуфту шунидин эшитмас эдим, демас эдим. Ул маҳаллар бирар байт, икирар байт форсидин айтур эдим. Бу байтни анда айтиб эдим.

Байт:

**Ҳеч кас чун ман харобу ошику расво мабод,
Ҳеч маҳбубе чу ту бераҳму бепарво мабод.** [1.79]

Ҳаёту рӯзгори Заҳириддин Муҳаммад Бобур, чуноне сарчашмаҳои таърихӣ низ гувоҳӣ медиҳанд, хеле серташвишу пурмоҷарост ва ӯ аз машаққату ранҷи рӯзгор гоҳе аз зиндагӣ ҳам хаста гардида, бо мутолиаи ашъори форсӣ вақти худро хуш мекардааст: “Оламда жон ваҳмиддин ёмонроқ нима бўлмас эмиш. Мен дедимким:- Ростлиғини айт! Агар иш ўзгарачак бўлғудектур, худ вузуклай. Юсуф онлар ичди, вале анинг онтиға ким инонадур. Ўзумда бетоғатлиғе фаҳм қилдим. Қўптум, боғ гўшасига бордим. Ўзим била андеша қилдим. Дедимким, киши агар юз йил агар минг яшаса охир ўлмак керак.

**Агар сад сол монӣ в-ар яке рӯз,
Бибояд рафт аз ин кохи дилафрӯз.**

Ўзумни ўлумга қарор бердим. Ўшал боғда бир сув оқиб келадур эди, вузу қилдим. икки ракат намоз ўқудум, бошимни муножотга қўйуб, тилак тиладур эдимким кўзум уйқуға бориптур”. [1.124]

МУҲОКИМА ВА НАТИҶАҲО

Дар “Бобурнома” аз “Гулистон” ва “Бўстон”-и Шайх Саъдӣ дарҷ гардидани порчаҳои шеърӣ аз муҳаббати ӯ ба ин шоҳасари ҷовидонии адабиётӣ форсӣ мебошад. Чунончи:

*Даҳ дарвеш дар гилеме бихуспанд,
Ду подшоҳ дар иқлиме нағунҷанд.
Ним ноне гар хўрад марди Худой,
Базли дарвешон кунад ними дигар.
Мулки иқлиме бигирад подшоҳ,
Ҳамчунон дар банди иқлими дигар.* [1.127]

Абёти форсии “Бобурнома” натанҳо барои тақвияти фикри нависанда, балки барои кушода додани моҳияти тасвир хидмат кардаанд:

*Ту бадкунандаи худро ба рӯзгор супор,
Ки Рӯзгор чокарест, туро кинагузор.* [2.342]

*Ҳар некӯ баде, ки дар шумор аст,
То дарнигарӣ салоҳи кор аст.*[2. 332]

*Ситеза ба ҷое расонад сухан,
Ки вайрон кунад хонадони кўҳан.* [2.354]

*Агар теғи олам бичунбад зи ҷой,
Набуррад раге, то нахоҳад Худой.* [2.338]

*Мабин он беҳамиятро, ки ҳаргиз,
Нахоҳад дид рӯи некбахтӣ.
Таносонӣ гузинад хештанро,
Зану фарзанд бигзорад ба сахтӣ.* [2.448]

*Чаҳонгирӣ таваққуф барнаёбад,
 Чаҳон онро бувад, к-ӯ беҳ шитобад.
 Ҳама чизе аз руи кадхудои-
 Сукун меёбад илло подшоҳӣ. [2.605]*

Азбаски Заҳириддин Муҳаммади Бобур ба мероси адабии шоирони адабиёти тоҷик пайвастагии қавӣ дошт, ба аҳли адаби даври ин адабиёти низ эҳтирому эътибори махсус нишон додааст. Масалан, вақте Бобур Самарқандро ба даст мегирад, (танҳо 100 рӯз ҳокимият дар дасти ӯ буд-Қ.Х), дар ҳамин муддат яке аз шоири намоёни адабиёти тоҷик Камолиддин Биноиро, ба дарбори худ ҷеғ зада, барои фаъолияти эҷодии ӯ шароити мусоидеро фароҳам кардааст. Биноӣ дар дарбор ба ғазалнависию қасидасарой машғул гардида, дар яке аз сӯҳбатҳои адабӣ аз вазъи ногувори зиндагии хеш ёд оварда, аҳволи моддии хешро ба Бобур чунин иброз доштааст:

*Не ғалла маро к-аз ӯ тавонам пӯшид,
 Не махмали ғалла то тавонам пӯшид.
 Онро, ки на хӯрданисту не пӯшидан,
 Дар илму ҳунар кучо тавонам кӯшид.[2.143]*

Заҳириддин Бобур, ки аз илми шеър баҳраманд буду завқу салиқаи хешро дар бадеҳагӯӣ низ месанҷид, ба Биноӣ ҷавобияи зеро бадоҳатан сурудааст:

*Ишлар бари кўнеулдағидек бўлғусидир,
 Инъому вазифа бари бўлғусидир.
 Ул ғаллаву махмалки деб эрдинг, билдим,
 Махмалға бую ғалладин ўй тўлғусидир.[2. 143]*

Биноӣ ҳам аз ин порчаи шеърии Бобур калимаи “бўлғусидир”-ро интиҳоб намуда, ба Бобур бадоҳатан ин ҷавобия навиштааст:

*Мирзомки шоҳи баҳру бар бўлғусидир,
 Оламда ҳунар бирла сар бўлғусидир.
 Бир махмал учун мунча иноят бўлдӣ,
 Мустаъмал агар десам, нелар бўлғусидир.[2.144]*

Ин далели таърихӣ собит менамояд, ки муҳаббати шоҳ ва шоир Заҳириддин Бобур натавон ба ашъори форсии тоҷикӣ, балки ба тарзи зист, шароити моддии намояндагони он низ зиёда будааст.

Муассирии ашъори шоирони порсигӯ дар пайравии Бобур ба шоирони дигари форсисаро низ ба мушоҳида мерасад. Масалан, Бобур ба ғазали Одам-уш-шуаро –устод Рӯдакии бузургвор пайравӣ карда, ба забони ўзбекӣ ин ғазалро сурудааст:

*Рӯдакӣ:
 Рӯят – дарёи ҳусну лаълат – марҷон,
 Зулфат – анбар, садаф – даҳан, дур – дандон.
 Абру – киштию чини пешонӣ – мавҷ,
 Гирдоби бало – ғабғабу чашмат – тўфон.*

*Бобур:
 Тишинг – дур, лабинг – марҷон, қадинг – гул, хатинг – райҳон,
 Юзунг – хур, сочи – анбар, сузунг – мул, менгинг – майнон.
 Мейнон менинг, сўзинг – мўл, анбар – сочинг, юзинг – хур,
 Райҳон – хаттинг, хадинг – гул, маржон – лабин, тишинг – дур. [6.56]*

ХУЛОСА

Хулоса, иртиботи адабии намояндагони ду халқ –ин иртиботидустӣ, ваҳдат ва ягонагии тамоми қавму миллатҳост. Ҳамзистии намояндагони ақвоми мухталиф дар як худуди ҷуғрофӣ ба омезиши суннатҳо ва урфу одатҳо мусоидат карда, дар баробари рушди дузабонӣ, ба рушди осори дузабона, ё худ зуллисонайн кўмак мекунад, ки намунаи онро мо дар “Бобурнома”-и Заҳириддин Муҳаммади Бобур ва таъсирпазирии ӯ аз адабиёти форсӣ мушоҳида намудем.

ФЕҲРИСТИ АДАБИЁТ

1. Заҳриддин Муҳаммад Бобур. Бобурнома. - Тошканд: Фан, 2019
2. Заҳриддин Муҳаммад Бобур. Бобурнома.-Тошкент: Yangi asr avlodi, 2018
3. Зоҳидов В. Бобурнинг фаолияти ва илмий-адабий мероси. - Тошкент: Маънавият, 1960
4. Қудратуллаев Ҳ. Бобурнинг адабий-эстетик олами. - Тошканд: Маънавият, 2018
5. Очилов Э. Заҳриддин Муҳаммад Бобур. - Тошкент: Ўзбекистон, 2013
6. Самадов А. Истиқлол ва маърифати адабиёт- Тошканд: ТуронЗаминзиё, 2015